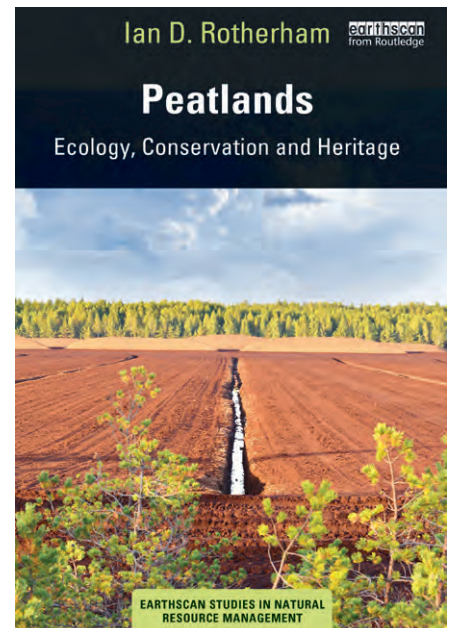

Ian D. Rotherham, *Peatlands. Ecology, Conservation and Heritage*. Earthscan Studies in Natural Resource Management. Abingdon / New York: Routledge 2020, 230 pp., ISBN 9781138343214, pb. MAURITS W. ERTSEN

Zo af en toe komt er een boek voorbij dat weinig tot geen detail over Nederlandse watergeschiedenis bevat, maar dat wel interessant kan zijn voor de lezers van het Tijdschrift voor Waterstaatsgeschiedenis. Het recente boek van Ian Rotherham, geograaf uit het Verenigd Koninkrijk, over veenlandschappen is hier een voorbeeld van. In vijftien relatief korte hoofdstukken bespreekt Rotherham relevante eigenschappen van diverse veenlandschappen op aarde, waarbij de nadruk (uiteraard) wel ligt op veen in het VK.

Peatlands verscheen in de serie Earthscan Studies in Natural Resource Management die zich richt op 'a wide range of inter-disciplinary approaches to natural resource management, integrating perspectives from both social and natural sciences'. In de reeks verschenen al verschillende publicaties die zich richten op 'professionals, NGOs and policy-makers'. Deze brede doelstelling is duidelijk te herkennen in *Peatlands*. Het boek geeft een brede inleiding op veen, inclusief het ontstaan ervan, hoe het werd gebruikt, waar het is te vinden, hoe het is verdwenen, wat er gebeurt om nog bestaand veen te beschermen en nog wel wat meer.

In verschillende voorbeelden komt Nederlands veen ter sprake, weliswaar onder het begrip 'Holland', maar toch. Het Turfschip van Breda dat op 25 februari 1590 soldaten de stad binnensmokkelde, is er een van, om te illustreren dat veen ook relaties heeft met conflicten. Verder worden verschillende Nederlandse studies naar veenlandschappen in het boek aangehaald. Enerzijds verwacht ik niet dat de in waterstaat geïnteresseerde lezer enorm veel nieuwe dingen uit Rotherhams boek zal halen. Aan de andere kant, de breedte van de bespreking in termen van thema's, regio's en voorbeelden nodigt juist uit om voor de Nederlandse situatie nadere vragen te stellen, zowel meer historiserende naar gebruik en betekenis van veenlandschappen als meer beleidsgerichte hoe met nog resterende veenlandschappen om te gaan.

Auke van der Woud, *De mensen, het landschap. Nederland 1850-1940*. Amsterdam: Prometheus 2020, 445 pp., ISBN: 978-90-446-4593-4, hb. PIET VAN CRUYNINGEN

Het Nederlandse platteland is in de voorbije eeuw grondig veranderd. Het is verkleind, doordat er grond aan is onttrokken voor de bouw van wegen en stadswijken en voor bedrijventerreinen. Maar ook het deel van het platteland dat agrarisch is gebleven, is sterk veranderd door ruilverkaveling, schaalvergroting en de toepassing van kunstmest en bestrijdingsmiddelen. Heide en andere 'woeste gronden' zijn verdwenen, het landschap is uniformer geworden en de biodiversiteit is sterk afgenomen. Dat is de prijs die we betalen voor het feit dat Nederland nu misschien wel de meest productieve landbouwsector ter wereld heeft en de tweede exporteur van landbouwproducten is, na de Verenigde Staten.

Auke van der Woud wil in zijn nieuwste boek analyseren hoe dat zo gekomen is. Hij kiest daarvoor een heel interessante invalshoek. Hij kijkt niet naar de periode na de Tweede Wereldoorlog, toen de meeste veranderingen in het landschap plaatsvonden, maar naar de periode 1850-1940. Volgens Van der Woud moesten namelijk eerst de geesten op het platteland rijp gemaakt worden voor de veranderingen. Plattelanders moesten wennen aan het 'nuttigheidsdenken'. Er moest een nieuwe mens komen op het platteland. Dat gebeurde in deze eerdere periode.

Hoe dat volgens hem in zijn werk ging, zet hij uiteen in vijf delen. In het eerste deel,

Wilde natuur, worden de uitgestrekte heidevelden en onlanden beschreven die Nederland in de negentiende eeuw nog had en waar nu alleen nog wat beperkte natuurgebieden van over zijn. Vervolgens wordt in de delen Nuttig maken, Ontwortelen, Ontwateren en Intensiveren beschreven hoe nieuwe ideeën over landbouw opkwamen die plattelanders en landschap uiteindelijk grondig zouden veranderen. Boeren waren, volgens negentiende-eeuwse elites, onvoldoende gericht op het nuttig maken van de grond. Zij moesten ertoe gebracht worden gemeenschappelijk bezeten heide te verdelen en in cultuur te brengen en de in cultuur gebrachte grond intensiever te gaan gebruiken. Om ze zover te krijgen, moest eerst de oude mens worden ontworteld. En wilde je grond intensiever gaan gebruiken, dan moest die ook beter worden ontwaterd. Ruim 120 pagina's van het boek zijn dan ook gewijd aan het thema ontwatering, en terecht. In dit deel komen onderwerpen als wateroverlast, drainage, bemaling, droogmakerijen, dijkonderhoud en de drooglegging van een deel van de Zuiderzee aan de orde. Van der Woud laat mooi zien hoe boeren en waterschappen het land steeds efficiënter wisten te ontwateren dankzij technologische ontwikkelingen (van stoomgemaal via diesel- naar elektrisch gemaal) en zo zowel het landbouwareaal als de opbrengsten wisten te vergroten.

Het resultaat is vintage Van der Woud: een helder, goed geschreven boek, gebaseerd op een fabelachtige kennis van de contemporaine literatuur. Er is waarschijnlijk geen relevant artikel uit *de Stoompost* of rapport van de Directie van den Landbouw dat Van der Woud gemist heeft. Waarom heb ik dan toch twijfels over dit boek? Laat ik dat toelichten met een merkwaardige uitglijder die ik tegenkwam in het deel over ontwatering. In de negentiende eeuw (en vroeger) werd aangenomen dat de bodemvruchtbaarheid van land verbeterde als het overstroomde. Van der Woud bestempelt dat als bijgeloof; regenwater kan land niet bemesten, haha (pp. 182, 184, 196). Het ging echter niet om dat water. Waar het wel om ging was dat beken en rivieren die buiten hun oevers treden slib afzetten dat nutriënten bevat die de bodemvruchtbaarheid bevorderen. Dat is geen bijgeloof, dat is slibbemesting. De lezers van dit tijdschrift weten dat dit al in de zestiende eeuw in Nederland werd toegepast.⁹ Er was wel discussie over de vraag of de baten van die slibbemesting opwogen tegen de schade die veroorzaakt werd door het periodiek overstromen van het land. In de loop van de negentiende eeuw werd die vraag in toenemende mate ontkend beantwoord.

Auke van der Woud is kennelijk niet op de hoogte van het idee van slibbemesting, waarschijnlijk omdat zijn zegslieden dat ook niet waren. Hier blijkt Van der Wouds kracht tegelijk zijn zwakte te zijn. Zijn kennis van de contemporaine secundaire literatuur is onovertroffen, maar het probleem is dat die literatuur ook nagenoeg zijn enige bron is. Het gevolg daarvan is dat hij naar de negentiende-eeuwse boerenbevolking kijkt door de bril van ingenieurs en grootgrondbezitters. Die hadden de nodige vooroordelen tegenover de plattelandsbevolking en zwaaiden al gauw met woorden als achterlijk en bijgeloof, vaak omdat zij zelf niet goed op de hoogte bleken te zijn, zoals in het geval van die slibbemesting. Van der Woud is zeker niet blind voor de risico's van het gebruik van deze bronnen, maar naar mijn gevoel volgt hij ze toch te gemakkelijk. Derhalve betwijfel ik of de 'oude mens' wel zo 'oud' was als Van der Woud meent. Wie primaire bronnen heeft geraadpleegd, weet dat de werkelijkheid genuanceerder was. Zeeuwse boeren bijvoorbeeld, lieten in de achttiende eeuw al gedetailleerde kaartboekjes van hun boerderijen maken. Die maakten het mogelijk om tot op de cent nauwkeurig uit te rekenen hoeveel ze hun arbeiders schuldig waren voor bepaalde klussen. De boekhouding van de boerderij Stenderink bij Hengelo laat zien hoe een Achterhoekse boer zich vlot aanpaste aan de veranderende prijsverhoudingen tussen graan en zuivel. Deze boeren wisten van nuttig maken en winst

maken, lang voordat deftige heren het hen gingen uitleggen. Dat ze geen dubbele boekhoudingen bijhielden wil nog niet zeggen dat ze niet economisch dachten. Trouwens, wie wel eens in een landgoedarchief gekeken heeft, weet dat grootgrondbezitters zelf tot in de twintigste eeuw meestal ook geen dubbele boekhouding bijhielden. Zelfs de beroemde *improving gentlemen* uit de Britse aristocratie deden dat niet. Maar die deden wel aan slibbemesting: *floating the water meadows*.

Van der Woud heeft een boek geschreven waaraan veel te genieten is en veel uit te leren valt, maar ik betwijfel of hij zijn onderzoeksvraag overtuigend beantwoord heeft. Ik zal ook niet zeggen dat hij helemaal ongelijk heeft. De mentaliteit van de Nederlandse boeren is ongetwijfeld veranderd tussen 1850 en nu. Maar voorlopig houd ik het, in navolging Neerlands oudste en meest verstandige kat, op een voorzichtig 'hm'.

Eddy Wymenga & Ysbrand Galama, *Waterland. Land van de toekomst*. Gorredijk: Bornmeer 2020, 56 pp., ISBN 978-90-5615-672-5, hb.

LAURAN
TOORIANS

Eddy Wymenga is ecooloog, Ysbrand Galama is boer, 'fierljepper' en illustrator. Beiden zijn geboren en getogen in het veenweidegebied van Zuidwest-Friesland en begaan met zowel de landschappelijke veranderingen in dat gebied als de gevolgen daarvan voor de biodiversiteit en de leefbaarheid. Om die ontwikkelingen voor een breed publiek – jong en oud – inzichtelijk maken en een koers uit te zetten naar een leefbare toekomst, maakten zij dit boek *Waterland*. Op elke pagina een aansprekende tekening met daaronder een korte tekst. Op die toegankelijke manier wordt hier de geschiedenis van dit veenweidelandschap beschreven vanaf het begin van de jaartelling – een landschap zonder dijken – naar een volledig gecultiveerd landschap dat in hoge mate bijdroeg aan een melkzee en een boterberg zonder weerga. Maar ook een landschap dat ecologisch gezien dood is – een natuurramp die zelden als zodanig wordt benoemd.

Naast die ecologische ramp die zich in enkele decennia heeft voltrokken, voltrekt zich een andere stille ramp waarvoor het scenario de langere termijn vereist die dit boekje met zevenmijlslaarzen doorloopt. Het inrichten van polders en het ontwateren van het waterige land leidde tot bodemdaling die gecombineerd met zeespiegelstijging al net zo bedreigend is als het ecologische afsterven van onze leefomgeving. Maar Wymenga en Galama eindigen niet in mineur. Zij schetsen een toekomstscenario – de toekomst begint morgen – waarin een combinatie van technische innovaties en een inclusieve omgang met de natuur ervoor zorgen dat het veenweidegebied weer leefbaar wordt, ook voor de weidevogels. Daarvoor moet veel veranderen en daar moet dan wel iedereen aan meedoen.

Het boekje is door zijn inhoud erg Fries (er verscheen ook een Friestalige versie: *Wetterlân. Lân fan de takomst*), maar de boodschap is veel breder. Het bespreekt een problematiek die heel Nederland aangaat. Niet alleen laag Nederland, want de afnemende biodiversiteit speelt overal en als laag Nederland verdrinkt, wordt het in 'hoog' Nederland erg druk.

